

Srpko Leštari :

NEVALJALI ORIGINALI

Povodom novih i starih prevoda proza Zekerije Tamira
(*Mostovi* br. 112–113, Beograd 1998)

Nije nikakvo čudo što se knjige sirijskog pisca, a u ranoj mladosti kovača, Zekerije Tamira (Zakariyy T mir, Damask 1931), ne mogu naći u knjižarama mnogih arapskih zemalja: britku oštricu Damaškinove satire – te sablje dimiskije skovane majstorskom, posvećenom rukom – teško je podneti, jer raseca nadvoje surovu stvarnost, efektno razotkrivaju i morbidnu prirodu despotskog ustrojstva duž cele društvene vertikale.

Njegove je knjige kudikamo lakše naći na tajnim ili javnim indeksima zabranjenih knjiga; sa stanovišta carinskih vlasti pojedinih država, one su *roba čiji je uvoz zabranjen*.

Ovo je u vidnom neskladu s talentom i ugledom tog autora, koji nije samo jedan od najboljih pisaca kratke proze u Arapi, već je, možemo mirno reći, jedan od svet-skih majstora kratke proze. Nije napisao mnogo, ali Tamir je stilista precizne tehnike. Stvara simbole od svega što dotakne svojim arapskim perom, pokazujući da se i na arapskom jeziku mogu iskazati najdelikatnija osećanja i najsloženiji odnosi jednostavnom sintaksom i „običajnom“ leksikom.

Usled toga Tamirov je tekst jezički savršeno proziran. Leksika je prosejana kroz sedam sita i rešeta, rečenica jasna, pasusi kratki, izraz projektovan u tipske simbole na granici klišeja. Ni traga uobičajenom jeziku kom egzibicionizmu kojem se arapski pisci olako podaju.

I dok prevodjenje proze i onih najodmerenijih među savremenim arapskim autorima (poput Jusufa Idrisa, Nagiba Mahfuza, Abdusetara Nasira) za relativno malobrojne iskusne prevodioce za arapski u zapadnom svetu često predstavlja hod po mukama, od Tamirovih vrsnih tekstova ne mora zazirati ni arabista po etnik – pod uslovom da barata instrumentarijem kratke proze u domenu sopstvenog jezika.

Pri tome, od najveće je važnosti da prevodilac nigde ne „popravlja“ piševne jednostavne strukture, da ih ne „upotpunjuje“, ne „dorađuje“ i ne kiti ukrasima na koje je navikao kod drugih autora – onih koji se nisu odrekli nekih uobičajenih detalja unutar svoga književnog izraza. Tamirov stil se razlikuje – njegov tekst ne trpi tu i šablone.¹

Takve kakve su, Tamirove se knjige na arapskom jeziku štampaju u Londonu, bilo da su već izdate u Damasku ili Bejrutu, bilo da nisu. Sve su prevedene na glavne svetske jezike. Nešto je, ipak, uticalo da je u nas do sada objavljeno samo nekoliko Tamirovih kratkih priča.

Povest prevoda većeg broja Tamirovih priča koji se, izlazeći iz iste radionice iz koje i ovaj tekst, sada pojavljuju u našoj periodici umnogome je obeležena takvim stanjem. Živeo sam u onim arapskim zemljama u kojima Tamirovih knjiga nema ni za lek; tragao sam za njima dugo, mada ne i posvećeno;² sve do početka ove decenije po-

¹ Istorija prevodjenja, tog *drugog najstarijeg zanata na svetu*, prepuna je ovog „popravljanja“; bilo ga je, na žalost, izobila i u dosadašnjim malobrojnim prevodima Tamirovih proza na srpski. Nije ovde reč o *promašenim* prevodima pojedinih mesta (a bilo je i toga, kao što se videti) – takve se stvari mogu dogoditi usled neznanja o kakvoj zakućastoj stvari, a već se usled trenutnog „kurčšlusa“ na neuronskoj mreži koja razara suptilne jezičke strukture da bi ih ponovo sastavila u dotad neviđenu celinu koju nazivamo *prevod* – već je reč upravo o komotnom „ukrašavanju“ i „razrađivanju“ od kojih bi se autoru, da za njih zna, dizala kosa na glavi.

² Provođeći godine u arapskom svetu nadao sam se da ću naći Tamirova dela i nisam pomišljao da ih poručim iz Londona, ili Bejruta. Moja višekratna usputna raspitivanja kod ljudi s katedre tokom ranijih

znavao sam u originalu samo jednu njegovu sasvim kratku priču, a tri druge – u prevodima sumnjive vrednosti; krivicom onih koji su italijanski Tamirove proze u originalu a nisu ih prevodili, kao i „zaslugom“ onih koji su ih prevodili nevesto i aljkavo, nisam bio ni svestan šta propuštam.

Najzad, posle sedamnaest godina, jedne pozne oktobarske večeri 1997, na zaklonitoj polici velike kairske knjižare u ulici koja slavi znakovito ime jednog pašeg (*ala at arb = izbio je rat*), na čelu Tamirovu knjigu *Zapožareni Damask*, koja sadrži trideset priča; pet dana kasnije, po povratku kući, zatekao sam sveže pismo iračkog pisca Abdusetara Nasira, uz koje je bio priložen pohaban primerak Tamirove zbirke *Tigrovi, desetog dana*. Ne znam treba li da kažem da ih nisam ispuštao iz ruku dva dana i jednu noć; mesec i po kasnije, sredinom decembra, obe su bile prevedene.³

Imao sam spreman osnovni materijal za knjigu i trebalo je prirediti informaciju o samom piscu. Arapska izdanja često sadrže spisak dela istog autora na kraju knjige, ali retko daju ma i jedan biografski podatak o njemu. Tada još nisam znao ni šta je sve od njega prevedeno u nas, ni ko je radio, ni da li je kazao štogod o autoru. Prikupljajući podatke, pregledao sam i sve prevode Tamirovih priča na srpski; već po naslovima moglo se oceniti da su dve bile i u sastavu „moje zbirke“.⁴

Ovlaš uporedivši tekstove, uverio sam se da je zbilja tako. Prevod naslova prve, iz 1976. godine, zaprepastio me je drskošću u komocije; u drugom, koji je zvučao da ne može bolje biti, osetio sam da mi nešto smeta; za arapsko *Muhamar al-ara* prevodilac je odabrao rešenje *Moja poslednja pustolovina*, dok se meni na istom mestu „omakla“ tučica, davši nešto manje sočan prevod – *Moja poslednja avantura*; pitajući se nisam li tu propustio lepši izraz, uočio sam nešto o čemu nisam imao potrebe da razmišljam.

Sama misao je jednostavna i nijedan prevodilac ne može je izbeći – reklo bi se da je svakome bliska: u prevodu nije cilj naći i *najlepšu reč*, već *najadekvatniju*; duge

---

godina dobijala su uvek jedan te isti odgovor: nemamo ništa od Tamira. Za dvogodišnjeg boravka u Bagdadu sredinom devedesetih, kada su irački pisci rasprodavali svoje biblioteke, rizikujuć i da zaslužim prezir zbog razmetanja novcem, pustih glas da u svaku Tamirovu knjigu platiti desetostruko – opet bez uspeha; zamišljam da ih se oni koji ih imaju nisu mogli odreći ni pod tim uslovima.

³ Nije bilo kraja mome zaprepaštenju kada sam, nedugo zatim, tragajući za nekim drugim po katalogu, ustanovio da biblioteka Odseka za orijentalistiku Filološkog fakulteta već gotovo dvadeset godina raspolaže čak dvema Tamirovim zbirkama: jedna je *Grmljavina* (izd. Damask 1970, poklon iz aprila 1980. godine od R. ?/ Boškovića), a druga je za decu i nosi naslov *Zašto je za utala reka* (Damask, 1973) – dar Ambasade Sirije prinet još koju godinu ranije, sudeći po zavodnom broju. Bilo to kako mu drago, drugopomenutu zbirku već sam preveo, a ne e mnogo vode proteći Dunavom, pa e, tvrdo verujem, pristi i i *Grmljavina*.

⁴ *Književna reč* objavila je, u broju 9/1976, preuranjen mladalački pokušaj Slavka Pavićevića pod inventivnim naslovom *Kako je umrla crnokosa Fatma* (priča *Smrt crne kose*; izvor nije naveden, a priča se javlja u zbirci *Zapožareni Damask*, koja je u Londonu prvi put izdata 1973); splitski časopis *Mogućnosti* u dvobroju 8–9/1979, posvećenom orijentalnoj književnosti, doneo je priču u *Zatvor* iz zbirke *Grmljavina* (Damask 1970), u prevodu Radeta Božovića; u Albaharijevoj *Antologiji savremene svetske priče* (Prosveta, Beograd 1982) nalazi se Tamirova priča *Gostionica*, opet u Božovićevom prevodu (izvor se ne navodi [!]), ali upućuje na misao da možda još koja Tamirova zbirka po čiva godinama tu, nedaleko od nas, čekaju i prevodioca), a u do sad jedinoj antologiji savremene arapske priče na srpskom (Rade Božović, *Antologija kratke arapske priče*, Bagdala – De je novine, Kruševac 1986.) nalazi se Tamirova priča pod naslovom *Moja poslednja pustolovina* iz zbirke *Tigrovi, desetog dana* (Damask 1978); na *Zmajevim de jim igrama* 1989. pojavio se ukusno uređen separat s nekoliko priloga iz sirijske književnosti za decu u prevodu Miroslava Mitrovića; napokon, prevod Tamirove de je priče *Randa se igra*, u prilogu istog prevodioca – bloku od tri priče za decu iz pera trojice sirijskih pisaca – objavili su beogradski *Mostovi*, br. 100/1994. Može biti da je još štogod od Tamira objavljeno ranijih godina, ali *Jugoslovenski bibliografski institut* na Terazijama imao je samo jedan od šest ovde navedenih bibliografskih podataka.

rasprave kroz istoriju prevoda o neumesnosti uzajamno jednoznačnog preslikavanja reči kazale su što se o tome imalo kazati; sama priča, međutim, ne daje pokrića za naslovnu najavu *pustolovnosti* glavnog junaka – ona govori o njegovoj nevoljnoj *uvučenosti* u zbivanja nepredvidljiva ishoda. Odlučio sam da pomno pregledam ta dva prevoda i uporedim ih s originalima.

Predstavljaju i Zekeriju Tamira drugima, nastojao sam da i sebi objasnim šta je sve moglo uticati da se za njega ne zainteresuju, mimo dvojice o kojima se ovde bitno reči, i drugi prevodioci, prvenstveno arabisti, a ni izdavači, ni antolozi serijski – s izuzetkom Davida Albaharija.

I tako, uz dve Tamirove kratke proze u mom prevodu, s faksimilima originala, ovaj zapis nudi priču o tom malom istraživanju.⁵

U transkripciji po ZDMG-sistemu označava u *skrativi elif* sa ( ), a gde se ukazuje potreba bitne date i vokalne fleksije.

* * *

A. Zekerija Tamir: *Moja poslednja pustolovina*

prevod: Rade Božovi

1. Priča počinje rečenicom od samo dve reči: *Mašaytu ka r^{an}*. (= Dugo sam hodao.) Iza ovog kratkog udara stoji namera. Nastavak, *Wa indam ta ĩbtu* (= kad se zamorih) po etak je nove rečenice, posle tačke.⁶ R. B. ovo prevodi jednom rečenicom („Dugo sam hodao i kada sam se umorio, ušao sam u jedan restoran, praveći se da tražim nekakvog druga.“), povezano sastavnim veznikom „i“, kao da se nadovezuje na neki prethodni pasus; ali takvog pasusa nema.

Specifičnost autorovog izraza izgubljena je. Uzrok nije nepažnja; ovako grubo ogrešenje o original – „na prvu loptu“ – nije se moglo dogoditi ni pod dejstvom teškog premora; ako pak nije to, preostaje samo jedno – odsustvo *osećaja za stil*. Od pet glagola, tri su u monotonom perfektu, ime se potpuno umrtvljuje radnja. Junak priče se pretvara da traži *nekog prijatelja* (arap: *ad q^{an}*; što bi na engleskom, jeziku koji ima neodređeni član, instrument umnogome sličan arapskoj

⁵ Cela ova analiza počinje na neproverenoj pretpostavci da i jedna i druga Tamirova priča imaju samo po jednu verziju, koje su došle kako do Božovićevih i Pavićevih, tako i do mojih ruku. Moguće je da je Tamir u pojedinim izdanjima promenio kakav detalj; vidimo da je Božovićev prevod *Moje poslednje pustolovine* urađen prema damaskom, a ne bejrutskom izdanju, koje ja jedino imam, a i autor prevoda druge priče, mada ne navodi izvor, morao je koristiti neko starije izdanje, a ne londonsko iz 1994; kad je o arapskim knjigama reč, nepostojanje napomene na kasnijim izdanjima da je štogod menjano u odnosu na ranija izdanja ne dokazuje da ništa uistinu nije menjano, kao što ne indicira ni da jeste. Većina spornih mesta u prevodima pokazuje (obiljem detalja izdvojenih za prevodilačko oko) da je izvornik i na tim mestima istovetan, a ne samo na nespornim. Ali za ono najbitnije nije ni potrebna provera mesta i godine izdanja: stil i postupak pisca su takvi da naprosto *nije moguće* da budu *onakvi*.

⁶ Mora se, istina, imati na umu da arapski književni poslenici nisu ni danas u „prisnim odnosima“ s interpunkcijom; ova je stvar trenutnog nadahnuća, više no kakve norme; ako bismo rečenicom smatrali celinu izmeću dve tačke u tekstu (uslovno, jer stvar je kudikamo složenija), klasični arapski tekstovi imali su, mahom, rečenice ne kraće od jedne strane i ne duže od jednog poglavlja, ako je knjiga bila izdvojena na poglavlja; pismenost je podrazumevala znanje o stvarima, uz vladanje jezikom i veštinom čitanja i pisanja, ne i beskorisnim seckanjem plemenitih misli u odvojene komadiće. Danas se arapski pisci i novinari ugledaju na sistem interpunkcije patentiran i prihvaćen na Zapadu (opet uopšteno govoreći, jer ni tu ne vlada jedinstven standard). Više i bolje od svoje arapske književne sabraće, Tamir majstorski koristi tu vrstu alata, tačku pogotovo. Tačka posle „Dugo sam hodao“ bila je takva tačka.

nunaciji, dalo *a friend*); R. B. to odmah menja u „*nekakvog druga*“ (arap. približno: *raf q^{am}m* ; tako e, engl.: *a kind of a friend/a mate*).

Ve se sad može naslutiti kakav emo prevod itati.

Sli njih promašaja ima na više mesta; a prevod mora nastojati da uspostavi valjanu korelaciju izme u *stila* originala i *stila* prevoda – nije sve u prevo enju pojedinih re enica i re i.

No, bi e re i i o re ima.

2. Koji red dalje, junak pri e pita konobara: „Zar nije stigao prof. Amdžad?“ U originalu itamo: *A-lam ya'ti al-ust Am ad?* G. Emdžed, ije ime je, u tom obliku, s po etnim *E*, prisutno i relativno obi no u srpskom imenoslovu, kod naših sunarodnika islamskog zakona,⁷ treba da je, kako iz naredne re enice u pri i vidimo, direktor lokalne banke, mada ga je junak pri e, po svemu sude i, izmislio za „jednokratnu upotrebu“; persijanizam *ust* u arapskom zna i „profesor univerziteta“, ali se milion puta eš e koristi za u tivo oslovljavanje i isprazno titulisanje (kao *professore* u Italijana); eno je, uostalom, u španskom, u obliku *usted*, koji na isti na in služi samo za u tivo oslovljavanje. To je tako, jer nisu svi jezici pribegavali pluralu li nih zamenica drugog ili tre eg lica da uspostave komunikacionu distancu me u sagovornicima razli itog ranga.

Gos'n Emdžed bi mogao – teoretski – biti profesor, ali on to nije, jer nema razloga da bude; direktori banaka u Damasku nikad nisu profesori. Prevodilac R. B., pak, jeste profesor univerziteta i zato je teško domisliti se šta je uticalo na nj da ostane pri „bukvalnom itanju teksta“ i ovako omane u tuma enju situacionog konteksta.

3. Izišavši iz restorana još gladniji no što je ušao, junak pri e upozorava svoj želudac da se ne žali na glad, na šta želudac uzvikuje: *Ir am man f al-ar yar amuka man f as-sam* ; prevod R. B. glasi: „*Oprosti* onima koji su na zemlji, *oprosti e ti onaj* koji je na nebu!“ Ovo je navod iz islamskog Svetog pisma. Istina, glagol se može, tu i tamo, protuma iti i u zna enju „oprostiti“, ali on zna i „smilovati se“; kukavni želudac traži milost hrane, ne traži oprosta – nema za šta; zar je mogu e ne osetiti da ove re i zna e *Smiluj se onima koji su na zemlji, smilova e ti se Onaj koji je na nebu!*?
4. Istoj grupi promašaja pripada i prevod pitanja koje junak u jednom momentu postavlja an elima da se uveri da su mu dali asnu re : *Wa d ri l?* (= Je l' muška re ?); imeni ki plural *ri l* zna i *ljudi*, ali uvek u smislu *muškarci*, nikad u generi kom smislu re i *ovek*, koja dalje nosi na *ove anstvo*, da bi nazna ila razliku izme u oveka i drugih bi a, pa i od an ela – za tu svrhu arapski poseduje re *ins n*, poznatu

⁷ Ne e biti da je oblik *Amdžad* adekvatan; on se oslanja na pojednostavljeno, transliteraciono gledanje na jedan od „samo tri“ arapska vokala, po kojem se cela gama arapskih alofona od „a“ do „e“ ima prenositi uvek kao „a“ i nikako druk ije – štetna pouka s kojom se beogradski studenti arabistike i danas bore kao grešnik s dušom. Mnogo pre no što je prevod R. Božovi a, ina e profesora na Odseku za orijentalistiku Filološkog fakulteta u Beogradu, štampan, zaslužni arabista Sr an Jankovi je u više navrata objašnjavao kako se *fetha* fonetski realizuje zavisno od okruženja (u Jankovi evoj briljantnoj knjizi *Arapski izgovor s osnovama arapskog pisma*, Sarajevo, 1987, ta tema je, potom, precizno razra ena), a me u orijentalistima opštepoznati raniji radovi tog autora, Slavoljuba in i a, Darka Tanaskovi a, Nikole Rodi a i Mitra Pešikana pokazali su i kako se transkribuje, kako za nau nu, tako i za lai ku upotrebu.

i u srpskom; u prevodu R. B. nalazimo: „Da li je to obe anje kao kod ljudi?“ – ime se smisao potpuno menja, pa i znaenje potonje reakcije pitanih. Koliko vidim, prevodilac se nije u tom asu doseao da su aneli bespolni, pa mu je bilo nejasno zašto protestuju na pitanje *Wa d ri l?* (Je l' muška re?); da bi otklonio neugodnu dilemu, R. B. ini nešto što se ne sme: pripisuje jednoj re i (*ri l* = ljudi, muževi, muškarci) znaenje druge, srodne re i (*(u)n s* = ljudi, ljudska bi a), koje prva re nema. Time je prividno „premostio“ jaz preteeg besmisla, ali je humorni efekat itavog segmenta teksta sveo na kudikamo niži nivo, naveo itaoca da se kiselo osmehne Tamirovom daru za humor, a pri u, s obzirom na neuravnoteženost kvaliteta njenih delova, oceni nižom ocenom.

5. Glagoli *slomiti (se)* i *polomiti (se)* mogu se odnositi na prut, koplje, ma, ruku, rebro, ki mu, vrat – ono što je duguljasto a krto (izgleda da mi i *volju*, pa i *srce*, zamišljamo *jednodimenzionalnim*, jer se na srpskom i oni mogu lomiti i slomiti); ne verujem piscima – a prevodilac je pisac prevoda – kod kojih se može *slomiti* štogod okruglo, kockasto ili, uopšte, *trodimenzionalno*: glava, boca, lonac, jaje; takvi objekti se (pogotovo ako nisu kompaktni, vešuplji) mogu *razbiti*, *probiti*, *smrskati*, *zdrobiti*, *pu i*, kao što se i ono što se doživljava kao *dvodimenzionalno* (prozorsko okno, vrata, pod) može *razbiti*, *probiti*, *prolomiti* itd., ali nikada *slomiti*. Ovo je tipina kolokaciona greška u govoru jednog dela mla e urbane populacije, koja nije prihvatila dodir s delima i jezikom Vukovih zapisa, a rasla je u dijalekatski nehomogenoj, doseljeni koj sredini u vreme raspada školskog sistema; no, to se nikako ne može odnositi na profesora Božovi a, koji je, doduše, dijalekatski heterogeno *orijentisan*, ali je doktorirao na pojavi Arapina u našoj narodnoj književnosti.⁸

Ipak, ko zna kako i zašto, u njegovom prevodu oba jajeta e se „slomiti“: jedno, pa potom i drugo.

6. U ovom prevodu ima više dometaka nejasnog porekla. Pogledajmo neke.

⁸ Originalan je jedan stav profesora Božovi a u vezi s narodnom književnoš u, a nalazimo ga u predgovoru knjizi iz koje smo uzeli ovaj njegov prevod. Ve u drugom pasusu tog predgovora itamo: „Me u nama je malo takvih koji nisu imali kakvog dodira s arapskim usmenim pripovedanjem ili, kako se to još naziva – narodnom pri om, da nisu štogod pro itali iz svetski uvenog zbornika bajovnih i fantasti njih pri a *Hiljadu i jedna no*.“ Neupu en italac teško e posumnjati u tvrdnju jednog doktora arabistike da pri e sabrane u slavnom zborniku pripadaju narodnoj književnosti u punom smislu te re i, da su pri e iz *Hiljadu i jedne no i*, dakle, „usmeno arapsko pripovedanje“ i autentini zapisi na tzv. *narodnom jeziku*. Avaj – one su vrlo daleko od toga! Sve su te pri e, naime, na ene u prevodu na književni, *pisani arapski jezik*, koji se od arapskih govornih dijalekata (na kojima su pri e izvorno nastale ili su na njima prepri avane stole ima, došavši iz drugih, poglavito isto njih naroda) razlikuje jedva nešto manje no latinski od italijanskog, ili približno onoliko koliko i staroslovenski od srpskog, ruskog, poljskog itd. Taj prevod, istina, nije dosegao vrhunski arapski književni izraz, ali su tragovi *narodnog jezika* u pri ama iz *Hiljadu i jedne no i* i neznatni, i raznorodni. Sre na okolnost je to što su same pri e dobre – toliko dobre da ih ni traljav prevod nije mogao upropastiti – slu aj koji donekle podse a na slu aj s ovim dvema Tamirovim pri ama. A prvi dodir jugoslovenskog itališta s „arapskim usmenim pripovedanjem“ bio je šezdeset i tri godine po osnivanju naše nau ne orijentalistike i etiri godine po pojavi Božovi eve ipak korisne (pionirske) antologije, kada su se u *Književnoj re i*, u broju 349 od 10. septembra 1989. godine (posve enom u celosti arapskoj književnosti, ali neprime enom od etabliranih predstavnika naše arabistike – valjda otuda što sami nisu u estvovali u pri re ivanju tog bezna ajnog izdanja) pojavili prevodi triju *autentinih arapskih narodnih pri a*, zapisanih 1900. arapskim pismom, na autentinom jerusalimskom govoru sirijsko-palestinskog dijalekta.

- 6.1. Junak pri e kaže: *F ma la kulli šahr adfa u li- ibihi a r^{an} yastanfidu mu am da l*; prevod R. B. glasi: „Po etkom svakog meseca gazdi pošteno pla am kiriju koja odnese ve i deo moga prihoda.“
- 6.2. U originalu se poštenje ne pominje, ali izgleda da ova „inicijativa“ prevodioca nije znatnije uticala na tekst: ne vidi se da ga je poboljšala, niti da je rešila kakvu nejasno u, ali kao da i ne smeta mnogo...
A ipak, ako bolje pogledamo, „pošteno“ tu smeta. Junak pri e pominje an eli- ma pla anje kirije argumentuju i time tvrdnju da je živ. Tu ironijsku bravuru prevodilac R. B. zamagljuje i itaoca odvodi na stranputicu umetkom „pošteno“, jer je to mesto *naglašeno* (tim skrivenim *momentom sile* stvara se utisak kao da u pri i neku ulogu igra injenica *kakav* je on ovek, da li je ure- dan i odgovoran); time se potpuno odvla i pažnja od piš eve osnovne ideje – da je svaka *kakvo a* nebitna i da je život obesmišljen.
Ima mnogo slu ajeva kada jednu re originala moramo prevesti itavom sin- tagmom, katkad i kra om re enicom.⁹ Ali koja to sila generiše „novosti“ u prevodu – izmišljene dodatke, postavljene tamo gde nemaju nikakve funkcije, nikakvog *razloga postojanja!*?
- 6.3. Objašnjavaju i da on i njegov kompanjon nemaju ime da plate odštetu za ja- ja, jedan an eo kaže *fattišn* (= pretresi nas); toga u Božovi evom prevodu n- ema, ispušteno je; ali opis an elovog gesta dok to govori (*r fiq^{an} ir ayhi il a l* = dižu i ruke u vis) dobija, u prevodu R. B., jedan dodatak, opet savršeno nepotreban: „dižu i *nemo no* ruke uvis“.
- 6.4. Re i *f i'tu bi-ann f mak n mu lim* u prevodu R. B. glase „za udio [sam se] *kada sam utvrdio* da se nalazim na nekakvom mra nom mestu“; bilo bi izlišno ponovo ukazivati na nijansiranu razliku izme u „neki“ i „nekakav“ i pakosno bi bilo insistirati na mogu nosti da se *f i'tu* prevede ispravno, kao „iznenadih se“, a *bi-ann f* kao „da sam na“ samo zato što bi sve to bilo za dlaku ta nije; ali ono „kada sam utvrdio“ je – alhemija!

7. Unose i mrtvog bakalina u kola, bolni ar e se obrecnuti na junaka pri e re ima *Huss. L d il al-walwala*; u prevodu R. B.: „Bež'! Zašto se sva aš [...]“

⁹ Evo jednog usputnog primera (iz Tamirove de je pri e *Dugouhi* = *A b al- n aḫ-ṭaw la*, iz zbirke *Za- što je za utala reka*, Damask 1973). Disparitet u naslovu donekle je prividan (jedna srpska složenica pokri- va tri arapske re i). Prva re enica glasi: *K na al- az l wa [...] ya š n ma^{an} f bust n w si [...] nahr a ibi-l-miy h*; nema smetnje da imenicu *nahr* (= reka) prevedemo kao „re ica“: nije velika (te e kroz veli- ki vrt ili vo njak), a pri a je de ja, namenjena manjoj deci; deminutiv je legitimno upotrebiti u prevodu na jedan slovenski jezik, sklon tom na inu izražavanja, eš e no što se on javlja u arapskom originalu – daka- ko, kada je imenica pra ena pridevom *mali*, ili sama situacija to sugeriše. Drugo „problemati no“ mesto, *nahr a ibi-l-miy h*, ne možemo prevesti doslovno („sa slatkovodnom rekom“), jer je pridev *slatkovodan* u našem jeziku tehni ki termin, a nije književni izraz, za razliku od arapskog *a ibu-l-m* ' (= s pitkom, slat- kom vodom), koje se koristi u oba registra; tako e bukvalan i, pri tome, dobar prevod „s rekom slatke vo- de“ kao da malo „nosi“ na *zasla enost*; možemo re i i „s rekom pitke vode“, ali na tom putu gubimo onu *slatko u*, koju ne želimo izgubiti, ali ni prepoja ati. Zato moramo ispitati i druge, razra enije izraze, npr.: „s rekom ija voda beše slatka“, ili „s re icom punom slatke vode“. Prideva „pun“ u originalu nema, ali on u prevodu zbog ne ega pomaže da se sa uva *slatko a*, a da se ne oseti *zasla enost*. Nigde nismo narušili *sliku*, tim pre što smo reku „smanjili“, pa se i njena „puno a“ relativizovala; ni verzija s još više dodataka nije slaba: *kroz koji je tekla re ica s puno slatke vode*; ekonomi ni posesivni predlog „s“ dopunjen je du- gom relativnom konstrukcijom „kroz koji je tekla“, ali osnovna *slika* iz pri e ostaje nenarušena, kao i *te e- nje* teksta. Takva, *funkcionalna* odstupanja su, nema sumnje, dopuštena; insistiranje na tome da je pridev „pun“ izmišljen u ovom bi slu aju predstavljalo jalovo sitni arenje. (Ipak, na kraju sam se opredelio za iz- vorno *s rekom slatke vode*, zaklju ivši da ostale mogu nosti ne nude pravo poboljšanje; u takvim slu ajevi- ma prednost treba dati doslednosti originalu.)

Niti arapsko *huss* (= ut') znači „bež“, niti *l d* (= nema potrebe) znači „zašto“, niti *walwala* (= lelekati, zapévati) znači „sva ati se“. I oni koji prevode tako „na otprilike“, „na o-ruk“, jesu *prevodioci*, ali dobri prevodioci tako nikad ne rade. Neki to čine samo iznimno. Ali ima i onih koji tako rade stalno.

8. U rečenici *Lan atrukak wa law u urirtu il an-nuz l ma ak il al-qabr* pogrešno je pitanje *wa law u urirtu* kao „pa makar me prinudili“; ta an – i sasvim o igledan – prevod glasi *pa makar morao* ili *pa makar bio prinu en*. No, spoticanja o pasiv bi će na više mesta.
9. Pri kraju pri čitamo u prevodu: „Munkir prima će svoju ruku, čiji su prsti *bili u senci, skriveni od svetiljke*. On otvori prste i iz njih *ispade* komad mesa.“ Original glasi: *Wa adn Munkir yadahu al-mu baqa^{ti}-l-a bi min n r al-mi b , wa fata ah , fa-tadallat minh qi atu la mⁱⁿ* (= Munkir prima će svetlosti lampe stisnutu šaku i otvori je; iz nje je visio komad mesa.) Nisu prsti „bili u senci, skriveni od svetiljke“, već su bili *sklopljeni* oko tog komada mesa, obuhvatali su ga (odmah zatim on prste otvara); „senka“ se u originalu nigde ne pominje, o „skrivenosti“ ni govora, a komad mesa (iš upan jezik!) nije „ispao“, već je *visio iz šake (tadallat)*. Izgleda da je particip pasivni od IV proširene vrste glagola *a baqa* (= sklopiti, stisnuti) kao *regens* imenici *prsti*, u potonjoj sprezi s „vrlo arapskim“ na inom iskazivanju da se nešto približava „od ne ega“ delovao zbuduju će na prevodioca; ne proniknuvši u gramati ku strukturu te re čenice, R. B. je o njoj morao misliti da je stilski nedoterana, pa ju je preveo „ispravljaju i“ autora – „sen e i“ sliku po svome ukusu.
10. Koji redak potom u pri čitalazimo: *H ih i al-awr q makt ba bi- a ik wa tata amman iqr rak bi-kull m fa altahu min sayyi' t* (= Ovo su papiri ispisani tvojim rukopisom; na njima je tvoje priznanje svih zlodela koja si po činio.) U prevodu R. B. čitamo: „Ovo su papiri *napisani* tvojom rukom i sadrže *izveštaje o svemu što si činio od zlih dela*.“ Papiri ne mogu biti *napisani*; knjiga, tekst, re či, redovi – mogu. Re *iqr r* ne znači „izveštaj“, već *izjava*, i otuda *priznanje*, što se moglo nepogrešivo shvatiti iz samog konteksta; prevodilac je, vidi se, pobrkao gerund IV glagolske vrste s gerandom II, koji znači *izveštaj*, ali suština je drugde: on više veruje svome znanju, negoli autorovom peru. Prevod „o svemu što si činio od zlih dela“ jeste tipični arapski način izražavanja, posve nesvojstven našem jeziku.¹⁰
11. Pri kraju pri če jedan pacov govori *da se nije prevario (innahu lam yu da)* što je dao tranzistorski radio u zamenu za pravo da jede nogu junaka pri če, a R. B. to prevodi „govore i *da je on od re či*.“ Izvrnuto tuma čenje još jednog pasiva (u smislu *da nije obmanuo*, mesto ta čnog *da se nije prevario*), uz pogrešno tuma čenje zna čnja glagola *ada a* u kontekstu (prevariti/obmanuti); pitanje izolovanih se-

¹⁰ Gledaju i ovakve primere, mnogi mladi arabisti odustaju od ideje da postanu prevodioci: pomisle da se arapski, eto, ne može nau čiti... Ne devet od deset, već preko 97% njih zauvek napušta bavljenje arapskim pre no što im pro ču tri godine od sticanja diplome! Ludorije naše privrede ne mogu biti jedini uzrok takvom čudu i tolikoj propasti. Nije li krajnje vreme – u svetlu tih činjenica – da se program studija (i još štošta, možda) podvrgne ozbiljnom preispitivanju? Filološki fakultet i Univerzitet u Beogradu trebalo bi da se ozbiljno zabrinu zbog ovakve sudbine svojih školaraca, a ne samo Odsek za orijentalistiku.

gmenata arapskog teksta uvek omoguđava više verzija, tako da proces čitanja uveliko počinje na prethodnom *konstatovanju i eliminisanju onoga što nije prisutno* – tek posle tog obimnog moždanog *prosejavanja* pred čitačem ostaje *ono što taj tekst jeste*;¹¹ postupak se morao primeniti i na ovaj, kao i na svaki drugi tekst: da je to bio aktiv, *morao bi* imati još jedan *sufiks*, tzv. spojenu zamenicu, zapravo – iskazan glagolski objekat; pošto toga nije bilo, a glagol je tranzitivan, lako je bilo prepoznati da je u pitanju pasiv, bez obzira na to što se u ogoljenoj formi, izvan konteksta, taj oblik aktiva razlikuje od pasiva samo pomoću kratkih vokala koji se nikad ne beleže (*ine i jedan deo onih odsutnih, nevidljivih* elemenata).

Uprkos svemu tome, ne izvršivši u celosti ovu kombinatornu analizu, prevodilac je „uspeo“ da pročitava jednu *nemogu u rečenicu*. A kada se ta nevaljalica stala očitovati, on ju je malo „pritegao“ i... eto! Rešena stvar!

12. Mrtvi bakalin govori: *li-l-mawt urma wa ya ib an tura* (=Smrt je svetinja i mora se poštovati), ali R. B. to prevodi kao „Smrt je za poštovanje, i tako se treba odnositi prema njoj.“ Time je efektna i jednostavna Tamirova rečenica razvodnjena i upropašćena.

13. Negde u sredini priče dva reda ostala su neprevedena. Ta dva reda glase: *lakaztu al-baqq l al- a z, wa qultu lahu: y mu t l... y na b! a-tab un bay^{an} ma š š^{an}? a-l ta al?* (= Munuh matorog bakalina i reko mu: „Prevarantu! Ho-hštapleru jedan! Prodaješ mi pokvarena jaja, je li!? Nije te sramota!“).

No, to se događalo. Previd nije opasan koliko neznanje, a to dvoje zajedno manje je opasno od neodgovornosti i odsustva talenta. Uostalom, zar nije trebalo da najpre pomislimo da je odsustvo dela teksta puka greška slovoslagača?

14. Prevod „za uo sam nekakve korake“ za Tamirovo *sami tu waq a aqd m* nije samo neprecizno – takvim prevodom gube se tri stvari: zvuk, živost slike i majstorska najava likova koji ulaze na scenu. Mada reč *waq* nipošto nije „rezervisana“ za *tapkanje* (znači, uz štošta drugo, svaki ritmičan zvuk), narednu reč *aqd m* (= stopala) Tamir povezuje s poznatom predstavom: anđeli su bosi. Izgleda da je prevodiocu i ovo bilo nepoznato. (Ko nije na istu stranu s anđeoskom anatomijom, verovatno nije upućen ni u pitanja nebeske mode.) U „nekakvim koracima“ čitalac jedva da čuje zvuk; u *tapkanju stopala* taj zvuk čuje se uti jasno i određeno, slika čuje oživeti i najava da bi to mogli biti upravo strašni Munkir i Nekir pobuđeni „rad mita“ iza kulisa čitalac čuje svesti. Svega toga u prevodu nema.

¹¹ Paradoksalno je, ali je istina: da biste naučili da čitate arapski, da samo identifikujete fonematski sadržaj zapisa, bez izgovora, nužno je da, najpre, znate arapski jezik; čitanje arapskog teksta nije toliko čitanje onoga što je napisano, koliko dešifrovanje onoga nevidljivog i nepostojećeg; apsolutno sve moguće kombinacije prisutnog i odsutnog moraju svaki put biti uzete u razmatranje; ova „kompjuterska“ analiza odvija se, u normalnim okolnostima, brzinom munje i vi tada čitate arapski; sam fenomen, svojstven biti odnosa jezik-pismo u arapskom i hebrejskom, sasvim odudara od stanja u evropskim jezicima, uključujući i one s najviše nepravilnosti u ortografiji, kao francuski i engleski – o srpskom, nemačkom i španskom, zatim turskom, da i ne govorimo: tu je sve pred očima; u arabističkoj pedagoškoj praksi ovo podrazumeva studiosnu postupnost u primeni jedne *integralističke* metode u cilju osvajanja gramatičkih znanja; nasuprot tome, arapsko pismo grafički je krajnje jednostavno, a foneme i grafeme su u relaciji uzajamne jednoznačnosti, pa je naučiti pisati arapskim slovima relativno lako.

15. Sli no je s pridevima koji opisuju o i dvojice an ela smrti: *wa a yunuhum rima q siya* (= o i im behu surove i okrutne); R. B. kaže: „*Gledali su me oštro i grubo.*“ Meni ova zamena prideva prilozima ne izgleda dopustiva – morale su se opisati *o i*, a ne *na in kako su gledale*; pisac je to savršeno osetio; na stranu što su *surove i okrutne o i* daleko upe atljivije od „oštrog i grubog gledanja“.

* * *

B. Zekerija Tamir: *Kako je umrla crnokosa Fatma*

prevod: Slavko Pavićevi

1. Prevodilac je izveo naslov iz fabule. Taj postupak legitiman je u praksi filmskih distributera kada originalni naslov filma poiva na specifičnom (neprenosivom) kulturnom bekgraundu nacije proizvođača; u književnosti je njegova primena retkost. Da li je i S. P. smatrao da original ne valja i da ga treba popravljati već od naslova? Ili – da naš prevodilac nema kapacitet za recepciju formule koju nudi jednostavan i tačan prevod? Priča izvorno nosi personifikovan naslov *Mawt aš-ša ar al-aswad* (= *Smrt crne kose*). Ime autora priče S. P. daje u formi *Zakarija*,¹² prema poduci koju je dobio za studija i u koje se na književnim prevodima starijih koji su tako transkribovali.
2. Početak priče glasi: *K nat šams a - ah ra tas a u bay 'a al ra as-sa d baynam šay al-mas id yaq lu li-l-mu all na inna al-l ha huwa al-la alaqa ar-ri l wa an-nis 'wa al-a f l wa a - uy r wa al-qi a wa al-asm k wa al- uy m, wa huwa al-la alaqa ay^{am} ib dahu al-fuqar 'min tur b, fa-yahuzzu ar-ri l ru' sahum muw fiq na, fa-wu huhum tašbahu tur ban lam tah il fawqahu qa ra ma ar, wa buy tuhum min tur b, wa yawma yam t na yudfan na f at-tur b* (= Podnevno sunce blistalo je, belo, nad mahalom el Saadi dok je sveštenik u bogomolji govorio okupljenima na molitvi da je Bog onaj koji je stvorio ljude i žene, i decu, i ptice, i mačke i ribe i oblake, i da je on taj koji je, isto tako, stvorio svoje sirotinjsko roblje od zemlje. Ljudi su klimali glavama s odobravanjem. Njihova lica bila su poput zemlje na koju nikad nije pala ni kap kiše, i kuće su im bile od zemlje, a onoga dana kada budu umrli biće pokopani u zemlji).
  - 2.1. Prve reči – *K nat šams a - ah ra tas a u bay 'a* S. P. prenosi kao „Podnevno sunce je bilo u zenitu“; reč *zenit* arapskog je porekla (< *as-samt*), ali je u izvorniku nema; enklitika je, doduše, nenaglašena, ali nije na najboljem mestu. Poenta je, međutim, na tome da je sunce blistalo *belinom*, koja stoji nasuprot kao ugalj crnoj boji kose (naslov), kao i zemljanoj boji ljudskih lica i njihovih privremenih i već njih kuća, što vidimo u narednim rečima; poznavaju i Tamirovo pisanje, moramo računati i s kontrastom beline sunca prema crvenilu krvi na samom kraju priče.
  - 2.2. Tamirovo *inna al-l ha huwa al-la alaqa ar-ri l wa an-nis ' (= Bog je onaj koji je stvorio ljude i žene)* dobija u prevodu oblik „*Bog je stvorio muškarca i ženu*“; prevodilac nema izgrađene jasne korelacije po širini pluralnog spektra unutar pojmovnog gnezda (polazna osnova je pojam *ljudi, ljudska bića* = arap: *al-un s*), pa pribegava singularu; njemu se čini da je, pri pomenu

¹² Ako arabisti ovako pišu najjednostavnija arapska lična imena prisutna i u našem nacionalnom imeniku, šta tek ostaje za novinare dnevnih listova i neuhvatljive toponime pune specifičnih arapskih glasova! No, to je u nas, izgleda, stalna praksa. Nedavno se, u izdanju *Plavog jahača*, pojavio efektni roman *Žena na nultoj tački*, iz pera egipatske spisateljke Naval el Saadavi (*Naw l as-Sa d w*), u prevodu Maje Trifunović-Kaluđerovi; u impresumu knjige stoji da je prevod rađen s arapskog; u celini, taj prevod izgleda dobro (uz nešto udnih omaški poput „up“ za posudu u kojoj junakinja mesi hleb, ili oblika „oženiti ženu“, o kojem je David Štrbac, jednom zauvek, rekao što se imalo reči), ali transkripcija imena autorke u nezamislivom obliku *Nauval el Saadaui* neće zgranuti samo stručnjaka (koji će iza toga prepoznati original u kojem nema nijednog diftonga), već naročito laika, koji će znati da je dati oblik neadekvatan jer *e mu se jezik zavezati kad god htedne da nekome saopšti* ime hrabre egipatske spisateljke; prema ovom „služaju“ s naslovne strane, činjenica da gotovo nijedno ime u celoj toj knjizi nije pravilno transkribovano izgleda manje važna.

Stvaranja, usredsređivanje na simbole praoca i pramajke jedino dobro rešenje, pa hita da ispravi autora; možda ga je zabrinjavao i rizik sumnjive podele na *ljude i žene*, budući da ove potonje takođe, u osnovnom smislu, spadaju pod pojam *ljudi*; on ne oseća da se odrasla ljudska bića u srpskom (kao i u drugim jezicima patrijarhatne provenijencije, a svakako i u arapskom) dele, najpre, na *ljude i žene* (*ar-ri l wa an-nis*); za ovu podelu po socio-kulturološkoj liniji može se naći dovoljno primera u najboljim delima naših i stranih pisaca; podela na *muškarce i žene*, pak, (= *ar-ri l wa an-nis*), i, dalje, na *muške i ženske* = *a - uk r wa al-in*, up. narodsko: *muškinje i ženskinje*) uključuje dimenziju polnosti koja u Tamirovom tekstu nije sugerisana.¹³ Zato je trebalo prevesti *ljudi su klimali glavama*, a ne „*muškarci* su klimali glavama“; re *muškarci* štrik, jer tu nema žena, pa ni opozicije koja bi tražila re *muškarci* za arapsko *ri l*. Ali, može biti da je prevodioca brinula i misao da bi deo italštva (onaj koji nije upućen da muslimanke nemaju pristupa molitvi zajedno s muškarcima) stekao pogrešnu sliku da su – opet zbog onog, po prevodiocu evom mišljenju sveobuhvatnog, „*ljudi*“ – i žene tu prisutne; rešen da otkloni svaku zabunu, potrudio se da prisutnima u bogomolji opredeli pol.¹⁴

- 2.3. Tamirov odlučio ni izraz *ib dahu al-fuqar* (= svoje sirotinjsko roblje) prevodilac samovoljno menja u razvodnjeno „*jadne podanike svoje*“; za ovu izmenu nema osnova ni u jezi koj građi, ni u kulturološko-traduktološkom smislu (eventualnoj neprijemljivosti našeg itaoca za izvorni izraz).
- 2.4. Tamir odmah najavljuje surovi odlazak jednog mladog života u zagrljaj majke zemlje; ekonomičnim sredstvima, on poredi spećena lica ljudi, opterećenih teškim nasleđem tradicije, sa zemljom koja nije upoznala kišu i stvara sliku njihovih ovosvetskih života koji počinju i završavaju se u kućama od zemlje (uobičajenim sirotinjskim *blatarama* na Srednjem istoku, gde je klima suva), posle čega se njihova tela pokopavaju u istu tu zemlju.

Akcenat je na reči *zemlja*. U prevodu S. P. čitamo: „*Jadne podanike svoje* stvorio je iz *zemnog praha*.¹⁵ *Muškarci* su u znak odobravanja klimali glavama, a lica su im ličila na *tu zemlju*, zemlju na koju nije pala ni jedna kap kiše, na *tvrdnu glinu od koje su izgrađene* njihove kuće, na *tvrdnu grobljansku zemlju*

¹³ Kada se kaže *ljudi i žene* u opisu kakvog masovnog dešavanja, svaka od dve odrednice označava arhetipski dihotom, a ne polnu grupu. Pitanje je složenije no što izgleda. Imenica *ljudi* označava: (m1) *ljudska bića uopšte*, *svet* – plural imenice *ovek* kad ova znači *ljudsko biće*; (m2) *sva odrasla ljudska bića muškog pola* – plural od *ovek* kad ta reč označava muškarca; (m3) *jednu polovinu ljudske zajednice (mušku)*, na osnovu singularnog para *ovek i žena* (up. „živeli *ovek* i *žena*“ u narodnim pričaama, a nikada „*muškarac* i *žena*“ (retko i „*muž* i *žena*“, mada se *muž/muževi* u određenim kontekstima može poistovetiti s *ovek/ljudi*); (m4) *supruzi, muževi*. Polisemična je i njoj naporedna imenica *žene*, samo je troguba, bez pandana za m1 (jer muški rod u svim jezicima koji imaju rod imena nosi izvestan prioritet nad ženskim): (f1) *odrasla ljudska bića ženskog pola* – naspram m2; (f2) *ona druga, ženska polovina ljudskog roda* (u Starom zavetu „*ove lica*“), naspram m3; i (f3) *supruge*, s frekventnom upotrebom, prema danas relativno retkom m4.

¹⁴ Ne vidi što je S. P. arapsko *mas id* (= bogomolja) preveo rečju *džamija*; da je imao uvida u veći broj Tamirovih priča možda bi uočio da ovaj gotovo nikad ne koristi reč *mi* (=džamija), već uvek onu prvu, čime naglašava dimenziju ritualnog i opšteljudskog, a ne karakteristično islamskog.

¹⁵ Sluteći zgodu da se izrazi „*pesnički*“, u biblijskom stilu (tu je Stvoritelj, tu Njegova kuća, tu Smrt!), prevodilac tumači reč *turb* (= zemlja) kao „*zemni prah*“; istina je da se *turb* redovno koristi i u značenju *prašina* – značenje koje rečnici, ko zna zašto, ne ističu dovoljno, nudeći samo *turb*, koje zahteva delikatniju upotrebu, mahom u frazematama. Ali ovde nije mesto za „dopoetizaciju“ Tamirovog teksta: on insistira na jednoznačnosti reči *turb* u tekstu. Ne uočiti to, znači ne razumeti taj tekst, znači ostati daleko od Tamira i ne približiti ga itaocu.

u koju ih *spuštaju* kada umru.“

Nije pitanje gde je prevodilac pronašao tolike reči kojih u originalu nema – jasno je da ih je izmislio; takav prevod sasvim bi pristajao internom listu studenata dotičnog odseka, da je takvog glasila bilo. Neizgrađenost tradukcijskog pristupa shvatljiva je za tadašnje mlade godine autora prevoda; shvatimo li njegov pokušaj i kao hrabrost, a ne samo izvesnu umišljenost, onda je taj pokušaj ne samo oprostiv, već pohvalan. Neshvatljivo je da se niko s katedre nije oglasio da, hvaleći taj napor, kritikuje nedopustiv odnos prema jeziku i delu jednog od najvažnijih savremenih arapskih književnika. Pri čemu je sasvim kratka i zauzetost plodnim naučnim radom na drugim poljima nije bogzna kakvo opravdanje.

3. I dalje: *Wa h ka fa-qad m tat Fa ma al-f kiha al-lat ta lum bih kull al-aš r, fa-Fa ma imra'a am la, wa l kinna a mal m fh ša aruh al-aswad, al-m ' al-mu lim al-la l tata'llaq f hi na ma, wa al- ayma al-lat tamna al-am na li-l-mu rad al- 'if* (= Tako je, dakle, umrla Fatma, vođa o kojoj je sanjalo sve drveće. Fatma je bila lepa žena, ali najlepše na njoj bila je njena crna kosa: tamna voda u kojoj ne svetluca nijedna zvezda, i šator koji daruje sigurnost preplašenom progonjeniku.) U prevodu S. P. stoji: „I umrla je Fatma, *li ila je na cvet*, o njoj mašta svako drvo. Lepotica Fatma, crne kose – *tamne kao jezerska površina u kojoj se ne ogleda* ni jedna zvezda, *mirisavi* šator u kom se može *bezbedno sakriti* uplašeni begunac.“

Razumeo bih da je reč bila o kakvom entitetu koji nama nije znan, ili nam bar nije blizak, da je to bio, recimo, *mužjak kamile* i da je prevodilac rekao samo – *kamila*; ali pisac je rekao da je Fatma *bila vođa*; zašto je prevodilac hteo da ona, mesto toga, „*li i na cvet*“? Odakle „*jezero*“? Zanos koji je proizveo pretencioznu sintagmu „*mirisavi šator*“ nije iskren, jer mirise nije moguće evocirati, a beduinske *ergerge*, po svedočenju jednog Lorensa, kome su darovale gostoprimstvo toliko puta (svoju malenkost ne moram ni pominjati u tom kontekstu, jer porećenju nema mesta), leti su raskriljene, vrele i promajne istovremeno, a zimi ispunjene teškim mirisima ovčijeg loja, kamilje balege i jakih začina.

Najzad – ali ne i najmanje važno – zašto se u tom šatoru „*može bezbedno sakriti*“ kad pisac veli da šator „*daruje sigurnost*“!? Tamir ovo „*daruje*“ koristi kao jedan od svojih stalnih simbola kiha alata (u bezmalo svakoj drugoj priči) i to se nije smelo menjati.

4. Fatmin deda, ushičen lepotom unukine kose, šapeta: *Kanz... kanz!* (= Blago... blago!). S. P. prevodi „*To je bogatstvo, stvarno bogatstvo!*“ Arapska reč *kanz* znači *blago* – ništa drugo do to; nije apstraktna, ne znači *bogatstvo*. Autorov izbor konkretnog pojma je, očigledno, pravi. Šta je moglo navesti prevodioca da se opredeli za ovo pogoršanje?
5. Gošće koje se bave provodadžilukom odmah opaze vanrednu lepotu devojinine kose: *Da alat Fa ma (...) il urfa a - uy ffa-lafata ša 'aruh an r an-niswa al- ib t* (= Fatma ušla u gostinsku sobu /i/ njena kosa privuče poglede žena provodadžija); u prevodu S. P. stoji: „Fatma [je] ušla *u sobu gde su sedele provoda-*

džije. *Samo su gledali njenu kosu crnu kao smola.*“ Opet je izneverena bitna piševa težnja k jezgrovitom izrazu.¹⁶ Izmišljanje pore enja kose s katranskom smolom jeste izdaja teksta, a nije nikakav doprinos Tamirovoj pri i. Nedostatak atributa uz imenicu *soba* (gostinska) gotovo se i ne ose a, ali se sti e utisak da su provodadžije muškarci, jer ne samo da je ispuštena re *an-niswa* (= žene, ženskinje), ve je i glagol u muškom rodu („gledali“).

6. U slede ojoj re enici subjekat zavisne re enice ostaje daleko i smisao se menja: „...odvele [su je] u Mustafinu ku u, ije lice nije znalo za osmeh.“ italac e shvatiti – nije ku a ta koja ne zna za osmeh, ve Mustafa. Ali šta je književnost? Ne može se baviti javnom re ju dok se ne ovlada elementarnim sintaksi kim norma- ma, da ne pominjemo sad pravila zanata. Urednik koji je pustio ovaj prevod kriv je podjednako – nije mu trebalo da zna arapski da bi uo io grubu sintaksi ku grešku. Šta više, videvši *takvu* grešku, morao je posumnjati u kompetenciju prevodioca i u initi štogod da se prevod proveri.
7. Mustafa pou ava Fatmu: *Al-mar'a ya ibu an ta 'a ar-ra ul. Al-mar'a uliqat li-tak na dima li-r-ra ul* (=Žena mora da se pokorava oveku. Žena je stvorena da bude oveku sluškinja.) S. P. to prevodi ovako: „Dužnost je žene da se pokorava muškarcu, ona je za njega i stvorena.“

A kad Fatma izjavi da mu je pokorna i on od toga pobesni i *ošamari je* (*ya fá'uh* ; možda: *išamara*, pošto arapski, za razliku od srpskog, ne mari uvek da se trudi oko svršenosti, nesvršenosti ili u estalosti glagola), S. P. to tuma i ovako: „On je, pobesnevši, *tukao po obrazima*“, gube i, na sve jade, još i objekat glagolske radnje. Uredniku za prozu ovo je moglo i proma i; ali – ko je bio lektor u *Književnoj re i* u to vreme?

8. Odstupanje od piševog stila naro ito se vidi iz narednog primera, gde jedna kratka re enica tvori zaseban pasus da bi time „izvršila atak“ na itao eve emocije; S. P. tu re enicu prikazuje kao deo prethodnog pasusa: [...] *Fa-yu mi u Mu af 'aynayhi, wa yata ayyalu Fa ma taq lu lahu bi- ull: u ibbuka wa am tu law ha artan . Wa l kinna Fa ma lam taqul lahu yawman m yat qu ilayhi.* (= Tada bi Mustafa zatvorio o i i zamišljao Fatmu kako mu ponizno govori: „Ja te volim i umrla bih da me ostaviš!“ Ali mu Fatma nijednom ne izre e to za im je on žudeo.)

Potpuno isto neprepoznavanje ovog literarnog alata videli smo i kod iskusnog -

¹⁶ Jedina re koja, u arapskoj književnoj tradiciji, uvodi itaoca u dijaloge i izvodi ga iz njih jeste „re e“ (*q l*); uobi ajeno je da se ona u prevodu varira, saglasno tradicionalnom izrazu jezika prevoda (*re e, odgovori, uzvrati*; sve do *odse e, povika i drekn* – kad situacioni kontekst to traži); iznimno od svekolike, pa i sopstvene prakse, prevode i Tamirove proze našao sam za shodno da ovo „re e“ prenosim doslovno tako – u najve em mogu em broju slu ajeva. Rešetka Tamirovog teksta, za razliku od svih drugih, za razliku, ak, od tekstova izvornih narodnih pri a, savršeno uspešno nosi takvo, istina ekonomi no, ali monotono rešenje. Tamir to ponavljanje upotrebljava obilno do upadljivosti, s name- rom, a to zna i – funkcionalno, kao efektan alat za „ogoljavanje“ teksta u sklopu svog osobenog stila. Ni Božovi , ni Pavi evi nisu ni im pokazali da su uo ili ovu finesu, niti druge, njoj sli ne.

Božovi a.

9. Da spere sramotu, brat ubija sestru; ovaj obi aj dan-danas je živ u nekim krajevima arapskog sveta i spada u osnovne bratske dužnosti; on je goni kroz mahal, sustiže i kolje – obi aj zahteva ritualnu upotrebu noža; o evici su zgromljeni. Evo originala: *Baynam k na ar-ri l wa an-nis ' wa al-a f l yaqif na muta ammi-d na š hib -l-wu h* (= Ljudi, žene i deca stajali su, za to vreme, skamenjeni i bledih lica.)

Preneražava prevod S. P. koji glasi: „*Muškarci, žene i deca utali su i mrko je gledali.*“

Elem, ne samo da su odrasli Arapi u stanju initi ovakve grozote, i ne samo da ni žene ne saose aju s Fatmama svoga sveta, ve i arapska deca *mrko gledaju* u nevernicu, opravdavaju i se ivo koje joj preseca grlo sred suncem obasjanog sokaka. Takve izopa ene, raš ove ene Arape i takvog, naopakog i nezamislivog Tamira predstavlja nam ovaj prevod.

10. I na kraju: *Wa h ka m ta aš-ša 'ar al-aswad, wa l kinna Fa ma l tazal tarku f ra as-Sa d , wa ta ruq abw b buy tih mustan idatan, fa-l tufta b b min al-abw b, wa tatala a as-sikk n bi-d-dam* (= Tako je umrla crna kosa, ali Fatma i dalje juri kroz sokake šora El Saadi i lupa na vrata ku a mole i za spas. Nijedna se vrata ne otvaraju i krv obliva nož.)

Prevod S. P. : „Umrla je *crnokosa Fatma*. Ali, ona još uvek *tr i po gluvim ulicama* kvarta Saadi, *udara o vrata* ku a i *zove u pomo* . Sva su vrata *dobro zatvorena*, i nož se *ponovo i ponova natapa* krvlju.“

Li no poznanstvo s prevodiocem, odanim poklonikom pesni ke re i, obavezuje me da ovde naglasim da ga (a ovo sve važi jednako i za prevodioca prve pri e) držim za oveka pitome naravi, jer želim da obzanim da ovakav, neprevodila ki odnos prema originalu nazivam imenom *prevodila ka obest*.

* * *

Prevo enje s arapskog jezika jeste prevo enje kao i svako drugo. Ali ono može biti veoma teško. Ho u re i – teže no što prevo enje sa zapadnih jezika ikad može biti. Delom je to tako usled ogromnih genetsko-tipoloških razlika izme u semitskog arapskog i srpskog jezika, koji pripada indoevropskoj grupi. Razloga, me utim, ima više i ve inom su vanjezi ki.

Tradicija nau nog izu avanja isto nih jezika u nas je kratka – ni tri etvrti stole a, pa i to samo za arapski i turski jezik. Univerzitetske studije arapskog u svetu programirane su na pet ili šest godina, kako gde; u nas traju etiri godine, što je zlo in prema mladim entuzijastima namernim da tragaju za „mudroš u s Istoka“. Zainteresovanost nikad nije bila masovna, pa je manji i apsolutni broj izrazitih talenata koji pristupaju studijama orijentalne filologije. Specijalizacija se nudi retko, jer univerzitet

decenijama tavori u bedi. Zbog slepila prosvetne politike, grupa orijentalnih jezika nikad nije uživala ni posebnu društvenu podršku.¹⁷

Na srpskom nema gotovo nikakvih knjiga s opisom ovih jezika i njihove strukture – da i ne pominjemo modernije pristupe kao što su transformaciono-generativna ili relaciona gramatika; klasično arapsko jezikoslovlje, pak, ima svoj, originalan pogled na gramatičko-sintaksičke fenomene i veći izvorna terminologija za po etnika je nedokučiva.¹⁸

Srećnicima je nešto bolje: postoji po jedan „opšti rečnik“ u svakom smeru – dragoceni pionirski radovi usamljenih entuzijasta, mada s brojnim manjkavostima.¹⁹ Arapski jezik, ija zastrašujuće razučena leksika nije preuzela gotovo ništa iz grčkog i latinskog (pa evropski student ni s te strane nema oslonca) dan-danas se u nas izučava preko knjiga i rečnika na stranim jezicima. U izvesnoj meri se, još uvek, preko tih jezika i prevodi.²⁰

Izgradnja stručnjaka višeg ranga ne može se očekivati na takav način, bar ne kao na području okcidentalističkih studija.

Ali prevodjenje je – istaknimo to još jednom – u biti isto, bez obzira na jezik originala i jezik prevoda. Prevodjenje je preobražajni čin mišljenja, čitanja, pisanja i tumačenja, nije samo mehanički zahvat. Možda dobri prevodi s arapskog (ili inih jezika sa slabom „logističkom podrškom“) zaslužuju jedan plus više; loši prevodi s takvih jezika samo su – loši prevodi. Ono o čemu je ovde bilo reči, mada izazvano potrebom da se, napokon, pripremimo za čitanje i prevodjenje dela Zekerije Tamira, ne

¹⁷ A morala ju je uživati – isplatilo bi se višestruko! Jugoslovenska privreda progutala je, tokom proteklih četvrt stoljeća, nekoliko milijardi dolara stečinih na arapskim tržištima, izgubivši usput, uz silne gubitke po raznim osnovama, neutvrđene, najmanje dvocifren broj miliona dolara zbog pogrešnih prevoda; jugoslovenska arabistika, bez prebijene pare, naterana na život u zapećku tokom svih tih godina, i dalje proizvodi arabiste koji do kraja studija ne pročitaju ni jednu jedinu knjigu na arapskom jeziku i uskraćene za razumevanje ma i jednog arapskog govornog dijalekta. Zapošljavaju i se mahom kao prevodioci u privredi koja misli da za pripremanje ku platu mora dobiti savršene prevode komplikovanih tekstova na arapski jezik, mladi „profesori arapskog jezika“ ne uspevaju da efikasno savladaju ni pismeno prevodjenje, a naročito ne govorni jezik i usmeno prevodjenje, pa masovno beže u obližnje strukture, što je jedan od najkrupnijih uzroka permanentnog osipanja potencijala naše arabistike. Pri tome, i sama katedra je ispoljila vidnu nesposobnost i manjak volje da zadrži i dalje razvija darovite diplomce, a naš vodeći srednjoistočni orijentalista Darko Tanasković, prevodilac bez mane i straha (dovoljno je ovde pomenuti njegov prevod *Knjige pouke srednjovekovnog viteza Usame ibn Munkiza*, SKZ, 1984), dao se u diplomatiju jer valjda i to voli i jer od nečega mora i da se živi.

¹⁸ Istina, već pomenuta Jankovićeva fonetika osvetlala bi obraz i najstarijim orijentalistikama, ali – jedina lasta nečini proleće. Božovićev ambiciozno naslovljeni *Udžbenik savremenog arapskog jezika sa vježbankom i rječnikom* (nekoliko izdanja od 1984) nije, kanda, izazvao oduševljenje ni u naučnim krugovima, ni kod studenata, ali služi kao pojas za spasavanje u nedostatku obimnijih i razrađenijih knjiga univerzitetskog ranga.

¹⁹ Arapsko-srpski, veličanstveni doprinos Teufika Muftića iz „davnih“ 1973. godine istinski je okean (kako se na arapskom rečnik inače naziva); iz njega bi dva-tri mala tima poletnih mladih arabista, vođenim stručnom rukom, mogla za kratko vreme derivirati nekoliko rečnika određenijskih likova. Ovaj projekat tražio bi relativno mala ulaganja, a vremenom bi višestruko vratio uložena sredstva. Muftićev rečnik bio bi time oslobođen ne samo svojstva nepraktičnosti, već i mnogo težeg tereta koji on nevoljno naručava: mora se prilično dobro znati arapski da bi se taj rečnik lako i uspešno koristio. Srpsko-arapski rečnik Hasana Kalešića i Kamila el Buhija, kao da je jasniji, ali je mnogo manji i nižeg stepena pouzdanosti; postoji od 1985. godine. O ma kakvim posebnim ili terminološkim rečnicima ne može još zadugo biti ni govora.

²⁰ Neka dela arapskih pisaca prevodjena su u nas s velikih zapadnih jezika. A upravo bi Tamirovi jezici i stilski prošireni tekstovi bili idealni poligoni za vežbu tokom studija, uz osobitu pogodnost da su i kratki, i zanimljivi; nijedan nije ušao u izbore koji se koriste u tu svrhu. Uostalom, s prevodima kakve smo ovde ovlaš analizirali kristalna prozornost Tamirovih proza ne može se ni naslutiti.

odnosi se toliko ni na Tamirovo pisanje, ni na prevo enje s arapskog jezika, koliko na važnost uravnoteženog prevodila kog postupka, koji je u sebi bipolaran i protivre an – raspet izme u „pokoravanja originalu“ i „prevodila ke slobode“.

Ove protivre nosti prevo enje se ne može osloboditi, ali oba izraza su metafori na i prenaplašena. Sigurno je samo da svet ne može bez prevo enja. Vitalni zna aj prevo enja za celinu ove anstva spustio se, u eri globalne razmene informacija, do nivoa jedinke: onaj kome danas ne treba prevodilac ili je bezuman, ili je sam prevodilac. Prevo enje kao hermeneuti ki postupak dovoljno je paradoksalno da možda pripada skupu aporija, ali jasno je da se prevoditi, naprosto, *mora*.²¹

Ovo ne zna i da u prevo enju za publiku moraju u estvovati svi koji znaju više od jednog jezika. I u književnom prevo enju moraju se poštovati neki *standardi*, makar što su samo „intuitivno saznatljivi“. Mada ih niko još nije opisao ni propisao, oni odavno podrazumevaju izvesne dobro poznate *kriterijume*. Od svih tih kriterijuma dva su najvažnija.

Prvi se sastoji u poštovanju *celine* izvornika. U na elu, ništa se ne sme izostavljati, a ako se šta izostavi, mora se nazna iti, pa, bogme, i obrazložiti; svaki drugi postupak smatra se krivotvorenjem i prevarom. Kako celovitost ima dve strane, originalu se ništa ne sme ni dodavati.²²

Drugi kriterijum kudikamo je složeniji. Za udo, tokom poslednja dva stole a svi ga smatraju razumljivim po sebi, što je, možda, posledica širenja hegelijanskih ideja. Ne postoji *apsolutni, isti* prevod jer ništa ne postoji u svom istom obliku. Tu je teorijsko ishodište prakti nog odnosa prema izvorniku, odnosa zvanog „prevodila ka sloboda“. Aktivnosti koje taj odnos predvi a nemaju jasno odredljivih granica, a svede se na upodobljavanje prevodnog izraza *duhu jezika prevoda*. Davno je uo eno da tzv. *bukvalan prevod*, kao po pravilu, daje trapave i ružne tekstove, a esto i sasvim apsurdne rezultate; da bi italac mogao posti i uspešnu recepciju prevedenog teksta potrebno je da prevodilac u ini mnogo više od uzajamno jednozna nog preslikavanja leksema, pa i sintaksi kih struktura na enih u tekstu originala.

Prevod nastaje kao sublimat originala dok ovaj struji kroz mentalne mreže prevodio evog bi a; jedino što nam prevodilac može preneti, jeste taj njegov *doživljaj*, njegova osobena projekcija originala. Lep prevod koji se gotovo do u slovo slaže s originalom (slu aj redak izvan prevo enja na srodan jezik) ne može se nipošto proglašiti za doslovan prevod: uspela jezi ka transpozicija tada samo *koincidira* s izvornim tekstom, samo se prividno podudara s doslovnim prevodom; injenica da je neki prevod skladan nepobitno dokazuje da je on nastao kao plod razumevanja i suošenja *duha dvaju jezika u susretu*, a ne „prevo enjem“ re po re .²³

²¹ Dvoume i se izme u realnosti i mistifikacije, Ivo Andri , koji je prevodilaštvu dodeljivao jedno od vode ih mesta na zamišljenoj vrednosnoj skali kulturnih delatnosti, ovako je razmišljao o prevo enju: „Zadatak prevodioca toliko je težak i složen da se grani i s nemogućim: da približi dva kulturno-jezi ka područja do krajnjih mogućnosti i, u isto vreme, da ih drži strogo odvojene. Pothvat gotovo bezizgledan.“

²² Pri tome, za izostavljanje mora se imati jak razlog, a najja i me u desetinama mogućih razloga bio je i osta e znanje onaj najkra i: „ne razumem“, koji je nekima najteže izre i.

²³ Nema ve e prevodila ke škole u istoriji koja se nije pošteno zamajala oko pojma *bukvalnog prevoda* – setimo se samo Platonovih glotoloških rasprava, o Sircu Hunejnu ibn Ishaku (Irak, IX vek), možda najve em prevodiocu svih vremena i sinu mu Ishaku ibn Hunejnu, bez kojih jedva da bismo i uli za tog Platona, Aristotela, Galena i mnoge druge, da i ne govorimo! Sve su odbacile bukvalno prevo enje, proglasivši ga za *contradictio in adjecto*, i sve su ga uvale – za retke, specijalne namene: kad nema druge, a to zna i samo kad je neophodno bez odlaganja u initi prvi korak na putu k razumevanju još nedoku enog izvornika.

Prevođenje proza Zekerije Tamira, dovedenih instinktom samog autora do jezi ko-stilske perfekcije na opasnom rubu stereotipa, zahteva upravo ovakvo transponovanje – nesputano, ali strogo i dosledno. U odanosti originalu, koja je u biti samog pojma prevođenja, sadržana je i odanost itaocu, i samom prevođenju: sebi, dakle. Svaka je izdaja uvredljiv in. Aksiologiju od etike ne deli nikakva granica. Savesnost je unutrašnja crta ije ospoljenje nazivamo imenom *odgovornost*.²⁴

Odgovornost prevodioca na književnom polju nije tako konkretna kao na polju nauke i tehnike ili pravosuđa, ali je delikatna i značajna. Prevodilac je taj koji sešće od veštine drugih menja nacionalnu tradiciju pisanja i mišljenja, jer prvi donosi nove oblike izražavanja iz dalekog sveta. Ono što treba da se dogodi u procesu književnog prevođenja, profesionalno gledano, nije samo da prevod dostigne *materijalnu tačnost*, već da bude *adekvatan* u svim nivoima teksta, vidljivim i nevidljivim.²⁵

Pojam adekvatnosti prevoda pripada nauci o jeziku, ali se ne ograničava na isto lingvistička pitanja. Različni stilistički obziri i lični senzibilitet utiču na prevodioca da se opredeli za ovaj, a ne za onaj mogući prevod konkretnog teksta, i time i pojam adekvatnosti prevoda bitno traduktološkom kategorijom. Umska dogajanja pri prevođenju nisu geometrijske projekcije, već proživljavanja integralnih procesa koje pobuđuje original, a izuavaju ih psiholingvistika, teorija komunikacija i nauka o prevođenju. Uspostavljanje precizne korelacije između dva različita književnog izražavanja (kontrastiranjem dvaju jezika) vredi više od mogućeg gubitka kojeg zrna sintaksi ko-semantičke egzaktnosti. Prevodilac mora imati prirodni dar za uspešno *doaravanje* sadržaja izvornika u dušama italaca, koristeći *sva sredstva* jezika prevoda. Restriktivna upotreba tog instrumentarija ne daje slavne prevode. Nova i oaravajuća prevodna rešenja ne pronalaze se na utabanim stazama, već, kao i drugde u životu, na stranputicama koje podstiču maštu i zahtevaju smelost.

Videli smo, meštum, da Tamirovo pisanje ne postavlja pred prevodioca ovu vrstu zahteva, pa mu, čak, i ne sugerise ništa slično. Ono je toliko jednostavne građe, da se adekvatno pretakanje u drugi jezik obavlja takoređi samo od sebe, kao po zakonu spojenih sudova. Jedino što ta proza zahteva od prevodioca jeste usredsređena pažnja, koja se, uz rafiniran sluh, rezultirati visokom ujednaenošću u postupka. Laičkom oku taj postupak može izgledati kao doslovno prevođenje.

On s doslovnim prevođenjem nema ničega zajedničkog. Ako je delo pisano tipiziranim i transparentnim jezikom, ni prevod tog teksta ne trpi mutne tonove, ni proizvoljne iskorake levo i desno. Prevod takvog dela ne opire se vrednosnom suđenju. Valjanost

²⁴ Deji pesnik Slobodan Lazić uspešno je prepevavao stihove s mnogih jezika koje uopšte nije znao, koristeći naruđene „sirove“ prevode, jer je, uz intuiciju, imao i tu savesnost i odanost izvornom tekstu. Za kabinetsko prevođenje nije uslov perfektno aktivno poznavanje jezika originala u svim nivoima – dovoljno je i solidno pasivno znanje, uz razvijen osećaj za dubinsku strukturu; ono najvažnije tada je u domenu baratanja instrumentarijem jezika prevoda: savršena kontrola nad sintaksom, osećaj za jezički registar i bogatstvo ređnika praeeno sposobnošću u stvaranja semantičkih relacija ekvivalencije na nivou izraza. Ako je prevodilac darovit i savestan, sve ostalo se nekako ređiti; ako nije, onda nije i tu pomoći i nema.

²⁵ *Veran prevod* puka je metafora – pojam dobar za laičku i sudsko-birokratsku upotrebu; već u domenu književne kritike on je bezvredan, o traduktološkom planu da i ne govorimo! U časopisu *Ređ*, br. 38/1997, uz prevod priredbe *ovek koji se oženio goropadnom ženom* predrenesansnog španskog pisca Huana Manuela, koji sam uradio sa Majjom Honda oslanjajući se na tri izvora – original na starokastiljanskom, prevod na savremeni španski i engleski prevod, pokazao sam kako je ovaj potonji bolji – tađniji i lepši – od prevoda na španski; to zvuči udno, ali kao što se i iz tog primera vidi, valjanost prevoda nije nužno srazmerna međusobnoj bliskosti jezika originala i jezika prevoda. Podrazumevaju i potrebna znanja, „korelacija“ pođiva ponajviše na prevodilačjoj intuiciji i kreativnosti autora prevoda – faktorima koji, sređom, odbijaju da se podvrgnu kvantifikaciji.

prevoda Tamirovih kratkih proza može se gotovo egzaktno meriti, poput adekvatnosti prevoda predmeta građevinskih radova, carinskih lista i sudskih akata.²⁶

No, kakvi god bili originalni, jezici koji registri za kojima se traže u prevodima ponašaju se slično tonalitetima u muzici. Pravila transponovanja u jeziku – a to znači i prevodnja – jesu šira, ali su isto tako precizna; iskakanje iz registra pri čemu je narušavanje kontrapunkta; pogrešno postavljena enklitika razbija tempo naracije; neusklađen oblik rečenice je falš odsviran ton. Pa i kada se prevod u sve te opasnosti, i kada prevod iziđe ispod najdarovitije ruke, osetljiv italac na grešku. Perfekcija je nedostizna, ali to ne moramo doživljavati kao nepravdu, ni krivicu.

činjenica da je neka priča (ili knjiga, ili cela edicija) prevod, jeste isto kulturološki podatak. U rukama itaoca ta ista činjenica ne može biti izvinjenje ni za šta. Za književnost, forma je bit stvari. Kad se ita, prevod tako i treba da takne neke naše unutrašnje strune i da u našem biću izazove iste autentične i tajne akorde koje u biću govornika jezika originala izaziva taj original.

Nema prevodioca koji naknadno ne bi poželeo da što god poboljša u svom, jednom dovršenom, prevodu. (U tu em još je lakše.) Svako cepidlačenje je bespredmetno, a pogotovo u prevodima dužih proznih tekstova. Ali neodgovornom, aljkavom, neznalici kom, lažno slobodnom prevodniku i fingiranoj kreativnosti – tim negacijama svega prevodilačkog, „prevodnja“ koje se ne obzire ne samo na *stil* originala, već ni na *osnovne sadržaje teksta*, moramo suprotstaviti svoja kritička ispitivanja i nalaze.

Priča o Tamirovim prozama koje smo ovde posmatrali u trouglu *prvi prevod–original–drugi prevod* ne otkriva nam ništa novo: sve su to samo tipične zamke prevodnja. Cenjeni ljudi i kolege Rade Božovići i Slavko Pavićevići, koji imaju, verovatno, i boljih prevoda od ova dva koja sam, s konkretnim povodom, morao „uzeti na zub“, najbolje i (to znaju i vrapci na grani) doprineti ugledu našeg prevodnja na relaciji s arapskim jezikom i odstraniti svačiju primisao da je njihov lični integritet, ili prevodilački ugled, bio „objekat napada“,²⁷ ako i sami na vreme i volje da se uključe u kakvo slično sporenje; na to naše prevodilaštvo inače i eka – da i ne govorim o nestrpljenju naše arabistike, koja je „na ivici nerava“ od duga iškivanja da joj se dogodi što god slično!

A eto, onomad se baš pojavio znameniti roman Naval el Saadavi; u poslednjih desetak godina, i pisac ovih redova dao je obilje „materijala“ i uskoro će ga dati još više – samo od Tamira tri zbirke već su spremne za štampu, a biće ih i četiri dok ovaj broj *Mostova* dođe do italaca; knjiga prevoda sirijsko-palestinskih narodnih priča (*Antologija arapske narodne priče*, „Vreme knjige“, Beograd 1994.) rasprodala se, doduše, pre nego što su uvaženi nosioci naše zvanične arabistike stigli da reaguju, ali ove godine doći će, iz iste kuhinje, još sojniji zalogaj od šezdesetak irakih narodnih priča pa eto zabave!²⁸ Iz druge jedne male prevodilačke radionice treba uskoro da se

²⁶ Sasvim je drugi slučaj s delima poput Poovog *Gavrana*, prevodnim na svaki jezik po nekoliko puta, a ocenjivanim sa sto ocena jer još nisu izmišljene terazije za tačno merenje sablasne stvari koja čini te prevode. Slede i Vinavera, koji je sopstvene arapske zločine prema originalima zvao *previnaverovo enjmem*, Dragoslav Andrić preveo je knjigu *Smešna smeša od Ogdena Neša* tako da niko više i ne pomišlja da je prevodi, što je, opet, treći slučaj, itd.

²⁷ Ugled koji je, uostalom, u slučaju prvopomenutog, ne samo veliki, već je sto puta veći od skromnih dometa onoga ko je sebe video pozvanim da se zabavi ovom, priznati se mora, malo neudobnom besposlicom.

²⁸ Nema potrebe udarati u talambase – ko je gluv, opet neće čuti. Zbirka tih *autentičnih narodnih priča*, zapisanih na četiri mesopotamska subdijalekta pravog arapskog narodnog jezika i prevedenih direktno na srpski (ne kao one iz *Hiljadu i jedne noći*, koje su na srpski prevodjene s ruskih i francuskih prevoda nastalih prevodjenjem s klasičnog arapskog na koji su priče prethodno prevedene s arapskog

pojavi, u izdanju ku e *Clio*, pozamašna zbirka savremenih arapskih kratkih pri a i, zna ajnije od svega, u izdanju beogradske *Prosvete*, knjiga udnovatih Ibn Arabijevih *Dragulja mudrosti (Fu al- ikam, 12. v.)* – delo iji bi prevod služio na ast svakoj orijentalisti koj katedri (još ga nijedna u svetu nema ucelo), pa bogme i beogradskoj, koju vodi prof. Božovi ; a ovaj je prvi i s radoš u pozvan da obznani da li su ti pre- vodi dobri, i ako jesu – na kojim bi mestima mogli biti još bolji. Pozvani smo, u stvari, svi.

Zato neka raspale, po tome i svemu drugom po emu osete da treba raspaliti, neka se ori, nek zvoni, nek se puši! Nema ljutnje – samo veselja i koristi.